

مقاله پژوهشی

تمایل به مهاجرت از ایران و عوامل مؤثر بر آن: نتایج تحلیل ثانویه پیمایش سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۷

عادل عبداللهی^{۱*}، مریم رضایی^۲
دریافت: ۱۴۰۰/۱/۲۲؛ پذیرش: ۱۴۰۱/۵/۵

چکیده

مهاجرت بین‌المللی یکی از مهمترین عوامل اثرگذار بر پویایی و تغییرات جمعیت مورد توجه پژوهشگران و سیاست‌گذاران قرار گرفته است. شناخت عواملی که زمینه‌ساز تمایل مهاجرت به خارج از کشور هستند بر شناسایی تمایلات و جریان‌های مهاجرتی در آینده تأثیرگذار است. هدف مقاله پیش‌رو، شناخت میزان تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت خارج از کشور و تأثیر عوامل جمعیتی-زمینه‌ای و ساختاری بر آن است. روش تحقیق مورد استفاده تحلیل ثانویه داده‌های خرد پیمایش ملی سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۷ است. تعداد نمونه شامل ۱۷۰۷۸ نفر افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در ۳۱ استان کشور است. براساس یافته‌های تحقیق، ۴۲ درصد پاسخگویان تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند و به‌عنوان مهاجرین بالقوه محسوب می‌شوند. نتایج نشان داد که افراد دارای تمایل به مهاجرت، اغلب مجرد، جوان (۱۸ تا ۴۹ سال)، با تحصیلات دانشگاهی، طبقه اجتماعی متوسط و ساکنین در شهرها هستند. همچنین، نتایج تحلیل‌های دومتغیره از رابطه عوامل ساختاری (رضایت اجتماعی، امید و نشاط اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی و ارزیابی وضعیت آینده کشور) نشان داد که تمامی این عوامل با تمایل به مهاجرت خارج از کشور رابطه منفی و معنادار دارند. در نهایت، براساس نتایج تحلیل چندمتغیره (رگرسیون لجستیک)، با کنترل متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای، تنها میزان امید و نشاط اجتماعی و ارزیابی از وضعیت آینده کشور، همچنان بر تمایل به مهاجرت خارج از کشور تأثیر معناداری دارند. از این‌رو، فراهم کردن شرایط و بسترهای رضایت‌بخش و امیدوارکننده به‌ویژه برای جوانان تحصیل‌کرده دانشگاهی، می‌تواند در کاهش تمایلات مهاجرتی به خارج از کشور مؤثر باشند.

کلیدواژه‌ها: مهاجرت بین‌المللی، سرمایه اجتماعی، عوامل ساختاری، امید اجتماعی، امنیت اجتماعی

۱. استادیار جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، گروه اقتصاد جمعیت و سرمایه انسانی، مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

adel.abdollahi@psri.ac.ir ✉

۲. دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۱. مقدمه

مهاجرت افراد به عنوان یک پاسخ مهم جمعیتی به شرایط جامعه در پی دستیابی به شرایط بهتر زندگی و برطرف کردن نیازهای خود است که امروزه به صورت مهاجرت بین‌المللی - از مهم‌ترین عوامل پویایی جمعیت - تغییر یافته است. مهاجرت به این منظور صورت می‌گیرد که تصاویری مطلوب از یک آینده محقق، یا از تحقق تصویری نامطلوب جلوگیری شود (طاهری‌دمنه و کاظمی، ۱۳۹۷). بر اساس شواهد آماری، حجم مهاجرت‌های بین‌المللی در دو دهه گذشته حدود دو برابر افزایش یافته است. جمعیت مهاجران در سال ۲۰۱۹ در سراسر دنیا بالغ بر ۲۷۲ میلیون نفر گردیده است (سازمان بین‌المللی مهاجرت، ۲۰۲۰). فرد مهاجر با جابه‌جایی از مکانی به مکان دیگر، هم خود، هم مکانی که از آن مهاجرت کرده است و هم مکانی که به آن مهاجرت می‌کند را تحت تأثیر قرار می‌دهد (جانتن، فلاحی، و سیفی، ۱۳۹۴، ۱۹۶). برخی کشورها از مهاجرت بیشتر تأثیر می‌گیرند و می‌توان انتظار داشت که این پیامدها بر نظام اجتماعی و رفاهی در این کشورها تأثیر بیشتری بگذارد (سیپینن، سودرلاند، و بک، ۲۰۲۰). اگرچه پدیده مهاجرت در همه جوامع و زمان‌ها مطرح بوده است، اما ماهیت، علل و آثار آن در جوامع مختلف یکسان نیست (پایتختی اسکویی و طبقچی اکبری، ۱۳۹۴). پدیده مهاجرت خارج از کشور، فرایندی پویا است که عوامل مختلفی می‌توانند بر آن تأثیر داشته باشند و نباید چنین تصور شود که تصمیمات فردی و منافع محدود و شخصی افراد به تنهایی سبب ایجاد موج مهاجرت از کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته به سمت دنیای پیشرفته می‌شود. بنابراین، شناخت علل و انگیزه‌های مهاجرت، می‌تواند کشورهای مبدأ و یا مقصد مهاجرت را در جهت سیاست‌گذاری برای مدیریت مهاجرت یاری دهد.

به تعبیر کارلینگ و کوولینس^۳ (۲۰۱۷، ۵) همان قدر که در دنیای امروز از «عصر مهاجرت» سخن می‌گویند، می‌توان از «عصر سکونت اجباری»^۴ سخن گفت. از این‌رو،

1. Internation Organization for Migration
2. Sipinen, Söderlund & Bäck
3. Carling & Coolins
4. Involuntary immobility

تمایل به مهاجرت از مواردی است که در سال‌های اخیر توجه زیادی را در ادبیات مهاجرت به خود جلب کرده است. در تعریف این اصطلاح، کسی دارای تمایل به مهاجرت است که مهاجرت را در مقایسه با ماندن در کشور مبدأ ترجیح دهد. بررسی تمایل به مهاجرت، که مستلزم تمرکز بر کشورهای مبدأ است، به دو دلیل اهمیت دارد: (۱) بخشی جدایی‌ناپذیر از پویایی‌های مهاجرت است؛ بدین معنا که تمام کسانی که اقدام به مهاجرت می‌کنند تمایل به مهاجرت دارند. در حالی که ممکن است تمام کسانی که تمایل به مهاجرت داشته باشند به دلیل موانع موجود نتوانند مهاجرت کنند؛ (۲) تمایل به مهاجرت می‌تواند به طرق گوناگون بر تخصیص منابع اثر بگذارد (کارلینگ، ۲۰۱۷).

با وجود جریان‌های مهاجرتی از کشورهای همسایه (به‌ویژه افغانستان) به ایران، همچنان ایران مهاجران زیادی را به کشورهای دیگر فرستاده و در دسته کشورهای مهاجرفرست قرار دارد. در همین رابطه رتبه ایران در میان سایر کشورها در سال ۲۰۲۰ از نظر شاخص‌های کلیدی مهاجرت بین‌المللی مانند مهاجرفرستی و مهاجرپذیری به ترتیب ۵۴ و ۲۳ در بین ۲۳۲ کشور است. همچنین رتبه دانشجوی فرستی ایران در سال ۲۰۲۱ از بین ۲۴۱ کشور، ۱۹ است. در خصوص شاخص جریان بالقوه مهاجرت نیز در بازه زمانی ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ و در بین ۱۵۲ کشور رتبه ایران ۸۷ است (صلواتی، ۱۴۰۰، ۲۶). جمعیت مهاجران ایرانی در دنیا در سال ۱۹۹۰ میلادی، بالغ بر ۸۲۰ هزار نفر بوده است، که این رقم در سال ۲۰۲۰ میلادی به ۱/۸ میلیون نفر رسیده است. در واقع طی ۳۰ سال گذشته، جمعیت مهاجران ایرانی ۲/۲ برابر شده است (همان، ۲۷). جوانان سهم قابل‌توجهی در جریان‌های اخیر مهاجرت‌های بین‌المللی دارند و با فرصت‌ها و چالش‌های متعددی در این فرایند مواجه هستند (یونیسف^۱، ۲۰۱۴).

جهت و جریان اصلی مهاجرت (به‌ویژه مهاجران ماهر و تحصیل‌کرده) به‌سوی کشورهای توسعه‌یافته بوده است. بر اساس سهم مهاجران تحصیل‌کرده و ماهر از تعداد کل مهاجران در منطقه «او.ای.سی.دی»^۲ در سال ۱۳۹۰ ایران جایگاه چهارم را در میان همه کشورهای داراست؛ چرا که حدود نیمی از تعداد کل مهاجران ایرانی را افراد تحصیل‌کرده و یا ماهر

1. UNICEF
2. OECD

تشکیل می‌دهند. همچنین، از نظر تعداد مهاجران تحصیل‌کرده، ایران در مقایسه با کشورهای حوزه خاورمیانه و شمال آفریقا^۱ در سال ۱۳۹۰، رتبه نخست را داشته است (صادقی، عباسی‌شوازی، و صلواتی، ۱۳۹۶، ۱۲۹).

علاوه بر این، هنوز هم بخش قابل توجهی از جمعیت در تمنای رفتن و سودای مهاجرت هستند اما به دلایل مختلفی امکان مهاجرت برایشان فراهم نمی‌شود. پیامدهای روانی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی این ناکامی به اشکال مختلفی جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در همین رابطه اصطلاح «مهاجرت ذهنی» مفهومی است که اخیراً در ادبیات تحلیلی مهاجرت مطرح شده است (موحدی، موسایی، سجادپور، متقی، و بقایی‌سرابی، ۱۳۹۹، ۱۰۱). طرح مفهوم مهاجرت ذهنی محصول ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی حاکم بر جامعه‌ای است که این ساختارها نتوانسته‌اند در تحقق اهداف و آرزوهای گروه‌های اجتماعی ایفای نقش مؤثری داشته باشند. خطر دیگری که می‌تواند ناشی از اشاعه مفهوم مهاجرت ذهنی باشد شکل‌گیری تب‌های مهاجرتی و همه‌انگاری مهاجرت است (همان، ۱۰۲). بنابراین، شناخت میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور و عوامل مؤثر بر آن می‌تواند در زمینه سیاست‌گذاری و مدیریت مهاجرت برای کشورهای مهاجرفرست مانند ایران راهگشا باشد. در این راستا، سؤالاتی که این پژوهش قصد دارد به آن‌ها پاسخ دهد عبارت‌اند از: تمایل به مهاجرت بین‌المللی در میان ایرانی‌ها چگونه است؟ متغیرهایی مانند رضایت اجتماعی، امید و نشاط اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی و ارزیابی افراد از وضعیت آینده کشور چه تأثیری بر تمایل آن‌ها به مهاجرت بین‌المللی دارد؟ متغیرهای زمینه‌ای و جمعیتی چه تأثیری بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی دارند؟^۲

۲. پیشینه تحقیق

درخصوص مهاجرت بین‌المللی از ایران مطالعات متعددی انجام شده است. در این پژوهش‌ها، مهاجرت به خارج از کشور از زوایای مختلفی مطالعه و بررسی شده است.

1. MENA

۲. فرضیه‌های اصلی مقاله حاضر براساس متغیرهای زمینه‌ای و جمعیتی و سایر متغیرهای اجتماعی مانند رضایت اجتماعی، امید و نشاط اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی تدوین شده‌اند.

برخی از این پژوهش‌ها عبارت‌اند از: جریان مهاجرت بین‌المللی به خارج از کشور (رنانی، شیرازی، و صادقی‌عمر و آبادی، ۱۳۹۳، ۳۳۷؛ جانتن و همکاران، ۱۳۹۴، ۱۹۶)، مهاجرت نیروی‌کار (سیفی و خالقی‌نژاد، ۱۳۹۵)، مهاجرت نخبگان (عریبان، ۱۳۸۹، ۱۶۱؛ پایتختی‌اسکویی و طبقچی‌اکبری، ۱۳۹۴، ۷۳؛ توکل و عرفان‌منش، ۱۳۹۴، ۴۵؛ رضوی الهاشم، ۱۳۹۵، ۳۳). بیشتر مطالعات پیرامون محور مهاجرت نخبگان و اقشار تحصیل‌کرده جامعه و آن‌هم به صورت موردی و با نمونه کوچک بوده و مطالعه‌ای که در سطح ملی به سنجش تمایل به مهاجرت به خارج از کشور باشد، یافت نشد.

در بررسی مطالعات انجام‌گرفته، عوامل مؤثر بر مهاجرت به خارج از کشور را می‌توان در سه گروه دسته‌بندی و بررسی کرد: عوامل جمعیت‌شناختی، عوامل اقتصادی و عوامل سیاسی. در بین عوامل جمعیت‌شناختی بر متغیرهای سن (رضایی و صادقی، ۱۴۰۰، ۳۵)، امید زندگی (رنانی و همکاران، ۱۳۹۳، ۳۳۷) و وضعیت جغرافیایی (جانتن و همکاران، ۱۳۹۴، ۱۹۶) تمرکز شده است. در رابطه با عوامل اقتصادی متغیرهایی از قبیل بیکاری (پایتختی‌اسکویی و طبقچی‌اکبری، ۱۳۹۴، ۷۳؛ رضوی الهاشم، ۱۳۹۵، ۳۳) و دسترسی به شغل مناسب (توکل و عرفان‌منش، ۱۳۹۴، ۴۵) مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در بین عوامل اجتماعی نیز به متغیرهای امنیت اجتماعی (رضوی الهاشم، ۱۳۹۵، ۳۳)، منزلت اجتماعی (عریبان، ۱۳۸۹، ۱۶۱؛ رضوی الهاشم، ۱۳۹۵، ۳۳) و سرمایه انسانی (جانتن و همکاران، ۱۳۹۴، ۱۹۶) پرداخته شده است. درخصوص عوامل سیاسی نیز به متغیرهایی مانند ثبات سیاسی (رنانی و همکاران، ۱۳۹۳، ۳۳۷)، آزادی سیاسی (توکل و عرفان‌منش، ۱۳۹۴، ۴۵؛ رضوی الهاشم، ۱۳۹۵، ۳۳) و رضایت از عملکرد نهادهای حکومتی (عریبان، ۱۳۸۹، ۱۶۱) پرداخته شده است.

مطالعه صادقی، غفاری و رضایی (۱۳۹۷) و همچنین رضایی و صادقی (۱۴۰۰) نیز در سطح ملی و کلان‌تر به بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت به خارج از کشور پرداخته است. صادقی و همکاران (۱۳۹۷، ۸۳) در مطالعه خود با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر تمایل به مهاجرت از ایران» با استفاده از تحلیل ثانویه داده‌های خرد پیمایش ملی سرمایه اجتماعی در ایران در سال ۱۳۹۳ با نمونه ۱۴۰۳۵ نفر افراد ۱۸ سال به بالای

ساکن در ۳۱ استان کشور به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی در سه سطح خرد، میانی و کلان بر تمایل به مهاجرت از کشور پرداخته‌اند. براساس نتایج حاصل از این مطالعه یک‌چهارم پاسخگویان تمایل زیادی به مهاجرت خارج از کشور داشته‌اند و تحلیل چندمتغیره (آزمون رگرسیون رتبه‌ای)، با کنترل متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای نشان داد که، سرمایه اجتماعی تأثیر منفی و قوی بر میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارد.

رضایی و صادقی (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان «سودای مهاجرت: تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت و عوامل تعیین‌کننده آن» با استفاده از تحلیل ثانویه داده‌های خرد پیمایش ملی سرمایه اجتماعی در ایران در سال ۱۳۹۳ با نمونه ۱۴۰۳۵ نفر افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در ۳۱ استان کشور به مطالعه عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت پرداخته‌اند. براساس نتایج حاصل از تحلیل چندمتغیره (رگرسیون رتبه‌ای) تمایل به مهاجرت خارج از کشور در میان مردان بیشتر از زنان، جوانان بیشتر از سالمندان، افراد مجرد بیشتر از افراد متأهل، در میان کردها، مازندرانی‌ها، و لرها بیشتر از فارس‌ها، و در میان اهل تسنن و اقلیت‌های دینی بیشتر از افراد شیعه است. بر این اساس، رویکرد گزینشی بودن مهاجرت مورد تأیید قرار گرفت. همچنین، با افزایش سطح تحصیلات، طبقه اجتماعی و میزان درآمد سرپرست خانوار، میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور افزایش می‌یابد. در دو مطالعه مذکور از داده‌های خرد پیمایش ملی سرمایه اجتماعی در ایران در سال ۱۳۹۳ با نمونه ۱۴۰۳۵ نفری استفاده شده است. با این تفاوت که صادقی و همکاران (۱۳۹۷) تنها به بررسی سرمایه اجتماعی در سه سطح، به‌عنوان عامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت، پرداخته‌اند. ولی رضایی و صادقی (۱۴۰۰، ۳۵) به بررسی تأثیر جنس، سن، وضعیت تأهل، تحصیلات، میزان رضایت اجتماعی، طبقه اجتماعی، قومیت، مذهب و محل سکونت پرداخته‌اند. از این‌رو، در مقاله حاضر تلاش شده با رویکردی دیگر و با استفاده از داده‌های جدیدتر و همچنین تعداد نمونه‌های بیشتر، یعنی پیمایش ملی سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۷ با نمونه ۱۷۰۷۸ نفری، به شناسایی تأثیر متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای مؤثر بر تمایل به مهاجرت خارج از کشور پرداخته شود. با توجه به اهمیت پایش و مطالعه مستمر تغییرات اجتماعی و اقتصادی اثرگذار بر گرایش به مهاجرت خارج از کشور و پرداختن به خلاءهای مطالعاتی، ضرورت و اهمیت پژوهش حاضر آشکار می‌شود.

۳. مبانی نظری

نظریه‌های متعددی برای تبیین مهاجرت ارائه شده است؛ نظریه‌هایی که مهاجرت را به عنوان تغییر محل زندگی در آن سوی مرزها و با ارجاع به برخی از عوامل اثرگذار در مبدأ و به عنوان شروع‌کننده مهاجرت بررسی می‌کنند. در این راستا، نظریه‌های نئوکلاسیک، اقتصاد جدید مهاجرت نیروی کار، بازار کار دوگانه، مدل‌های رفتاری، نظریه سیستم‌های جهانی، نظریه شبکه و سرانجام نظریه جاذبه-دافعه از جمله نظریه‌هایی هستند که مرور شده‌اند.

بازار کار یکی از مکانیسم‌های اصلی است که جریان‌های بین‌المللی کار را ایجاد می‌کند. در همین رابطه نظریه نئوکلاسیک تلاش دارد تا به تفاوت‌های جغرافیایی در عرضه و تقاضای نیروی کار پردازد. براساس این نظریه، کشورهایی که نیروی کار کمتری دارند دستمزد بیشتری پرداخت می‌کنند و کشورهایی که نیروی کار بیشتری دارند، دستمزد کمتری می‌پردازند. اغلب، نیروهای کار از کشورهای با دستمزد پایین به سمت کشورهای با دستمزد بالا حرکت می‌کنند که در کشور مقصد باعث فزونی نیروی کار می‌شود و همین امر باعث می‌شود که دستمزد در کشورهای مقصد کاهش یابد و احتمالاً در کشور مبدأ به دلیل مهاجرت نیروی کار و کاهش تعداد آنها، دستمزدها افزایش می‌یابد و در نتیجه این وضعیت باعث مهاجرت دوباره افراد و هزینه مالی و روانی زیادی می‌شود. براساس این دیدگاه، اگر تفاوت‌های دستمزدی از بین برود دیگر مهاجرتی توسط نیروهای کار اتفاق نخواهد افتاد (مسی، آرانگو، هووگو، کواووشی، پلگرینو، و تایلور^۱، ۱۹۹۳).

در رابطه با جریان‌های مهاجرتی که بر محور نیروی کار شکل می‌گیرند نظریه بازار کار دوگانه، با اتخاذ رویکردی متفاوت به این موضوع می‌پردازد و مهاجرت بین‌المللی را ناشی از تقاضای درونی نیروی کار در جوامع نوین صنعتی می‌داند. پیور^۲ (۱۹۷۹) استدلال می‌کند که مهاجرت بین‌المللی به وسیله تقاضای دائمی برای نیروی کار مهاجر ایجاد می‌شود، که با ساختار اقتصادی ملت‌های توسعه‌یافته در ارتباط است. طبق نظر پیور، مهاجرت به وسیله عامل فشار موجود در کشورهای فرستنده ایجاد نمی‌شود، بلکه عوامل کششی موجود در کشورهای پذیرنده (نیاز به نیروی کارگران خارجی) است (به نقل از مسی و همکاران، ۱۹۹۳).

1. Massey, Arango, Hug, Kouaouci, Pellegrino & Taylor

2. Piore

برخی دیگر از نظریه‌ها برای تبیین مهاجرت‌های بین‌المللی و تأثیر آن بر تمایلات و رفتارهای فردی تأکید دارند. نظریه مدل‌های رفتاری^۱ به اثرگذاری تصمیم‌گیری فردی بر پدیده مهاجرت توجه دارد و مهاجرت را کنشی در نظر می‌گیرد که با اختیار و اراده فرد در ارتباط است (سجاس‌تاد^۲، ۱۹۶۲، ۸۰؛ و تودارو^۳، ۱۹۶۹). در واقع، افراد به صورت فردی با محاسبه هزینه-فایده نسبی مانند در سرزمین مبدأ یا حرکت به سوی مقصدهای مختلف (کستلز و میلر^۴، ۱۳۹۶، ۳۵) تصمیم به مهاجرت می‌گیرند. براین اساس، مهاجرت بین‌المللی به‌عنوان یک نوع سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی شناخته می‌شود که افراد در پی تلاش خود کشوری را انتخاب می‌کنند که سودشان را به حداکثر برساند. نیروهای کار با توجه به مهارت‌هایشان می‌خواهند به جایی مهاجرت کنند که بتوانند مولّد باشند؛ اما قبل از این که بتوانند این حرکت را شروع کنند باید سرمایه‌گذاری‌های خاصی را انجام دهند که شامل هزینه‌های مادی سفر، هزینه اقامت، تلاش در یادگیری زبان و فرهنگ جدید، دشواری در تطبیق با بازار کار جدید و هزینه‌های روانی نداشتن روابط و شبکه‌های قدیمی می‌شود (مسی و همکاران، ۱۹۹۳). تمام این محدودیت‌ها بستگی به منابع مالی فرد، مقررات رقابتی مهاجرپذیری وضع شده توسط کشورهای میزبان و مقررات مهاجرفرستی کشورهای مبدأ دارد. افراد گزینه‌های مختلف را براساس اطلاعات خود بررسی می‌کنند و در نهایت در میان پیشنهادات مهاجرتی دست به انتخاب می‌زنند تا به درآمد پیش‌بینی شده خود دست یابند (کستلز و میلر، ۱۳۹۶، ۳۵). در مقابل این مدل‌های عقلانیت کامل، مدل‌های روان‌شناختی وجود دارند که عقلانیت کنشگران را در توانایی حل مشکلات و دسترسی و پردازش اطلاعات محدود فرض می‌کنند. انتخاب مهاجرت را به عنوان یک استراتژی سازگاری با شرایط محیطی یک فرد شامل فرصت‌ها و هزینه‌های اقتصادی، اجتماعی، روانی و سایر موارد در نظر می‌گیرد. به‌طور خلاصه، مهاجرت کردن با توجه به انگیزه‌ها و انتظارات و توسط برخی عوامل از جمله، قدرت اهداف مهاجرت، تأثیرات غیرمستقیم عوامل فردی و

1. Behavioural Models
2. Sjaastad
3. Todaro
4. Castelz and Miller

محیطی، و تغییر تأثیرات محدودیت‌ها و تسهیل‌گران که در طی فرایند تصمیم‌گیری برجسته می‌شوند، تعیین می‌شود. نکته مهم، عوامل مداخله‌گر است که ممکن است تصمیم‌نهایی را مستقل از ملاحظات اولیه انتظار-ارزش شکل دهد (فیست^۱، ۲۰۰۰).

نظریه سیستم‌های جهانی^۲ یکی دیگر از نظریه‌های حوزه مهاجرت است که با تقسیم اقتصاد جهانی به بخش‌های اصلی مرکز-پیرامون درصدد تبیین عوامل مؤثر بر مهاجرت است. تئوری سیستم‌های جهانی، مهاجرت را واکنشی در برابر نفوذ سرمایه‌داران به مناطق کمتر توسعه‌یافته فرض می‌کند. کشورهای فقیر در موقعیت‌های محروم خود نگه داشته می‌شوند و ساختارهای سیاسی-جغرافیایی نامتعادل باقی می‌ماند. ورود سرمایه به کشورهای کمتر توسعه‌یافته زیرساخت‌های حمل‌ونقل و ارتباطات را بهبود می‌بخشد. گسترش سبک زندگی و الگوی مصرف از طریق رسانه‌های مدرن همراه با بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل و ارتباطات، تمایل و تحقق فرصت‌های مهاجرت به هسته اصلی مرکز را افزایش می‌دهد (والرشتاین^۳، ۱۹۷۴).

می‌توان نظریه سرمایه انسانی را نقطه مقابل نظریه سیستم‌های جهانی در نظر گرفت. این نظریه توسط سجااستاد^۴ (۱۹۶۲، ۸۰) و گری بکر^۵ (۱۹۶۴) مطرح شد (سروتی^۶ و مسی، ۲۰۰۱). در این نظریه فرض بر این است که بازار کار عرصه‌ای رقابتی دارد. بنابراین، مهم‌ترین معیار تعیین‌کننده برای موفقیت اقتصادی و شغلی در این رقابت، کارایی و توانمندی فردی بوده است (فروتن، ۱۳۹۱). این نگرش با تلقی مهارت و تخصص انسان به‌عنوان کالایی در بازار عرضه و تقاضای کار، به تحلیل مهاجرت می‌پردازد. منظور آن است که نیروی انسانی متخصص برای دستاوردهای بهتر از جایی به جای دیگر می‌رود تا بیشترین بازدهی را داشته باشد.

1. Faist
2. World Systems Theory
3. Wallerstein
4. Sjaastad
5. Gary Becker
6. Cerruti

همچنین نظریه نظام جهانی که توسط والرشتاین^۱ (۱۹۷۴) مطرح شد ریشه‌های مهاجرت بین‌المللی را نه تنها به عدم تقسیم بازار کار در برخی از اقتصادهای خاص ملی مربوط می‌داند، بلکه ریشه این پدیده را به نوعی مرتبط با ناموزونی در انباشت سرمایه و درجه توسعه‌یافتگی تلقی می‌کند (مسی و همکاران، ۱۹۹۳). در این دیدگاه، نفوذ روابط اقتصادی سرمایه‌داری به جوامع غیرسرمایه‌داری، جمعیت متحرکی را ایجاد می‌کند که مستعد مهاجرت به خارج از کشور هستند. این حرکت توسط صاحبان و مدیران شرکت‌های سرمایه‌داری هدایت می‌شود که به کشورهای فقیر واقع در پیرامون اقتصاد جهانی که دارای زمین، مواد خام، کارگر، و بازار مصرف‌کنندگان بیشتر می‌باشند نیازمندند تا به سود و ثروت بیشتر دست‌یابند. در گذشته، این نفوذ بازار توسط دولت‌های استعماری دارای قدرت اعمال می‌شده است که بخشی از این قدرت از طریق اعمال فشار بر مناطق فقیرنشین و ضعیف به دست می‌آمد. دولت‌های پیرامونی در آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی حضور دارند که سودآوری کمتری دارد و همین‌طور سطح دستمزد و مهارت در این مناطق پایین است و امروزه توسط دولت‌های نواستعماری و شرکت‌های چندملیتی ادامه می‌یابد. نظریه نظام جهانی استدلال می‌کند که مهاجرت بین‌المللی به دنبال سازمان سیاسی و اقتصادی یک بازار جهانی در حال گسترش است. مهاجرت بین‌المللی یک نتیجه طبیعی از شکل‌گیری بازار سرمایه‌داری در جهان در حال توسعه است؛ نفوذ اقتصاد جهانی به مناطق، محرک مهاجرت‌های بین‌المللی است (مسی و همکاران، ۱۹۹۳).

نظریه شبکه^۲ با اتخاذ رویکردی متفاوت و مدرن درصدد تحلیل و نظریه‌پردازی درباره مهاجرت است. براساس این نظریه، در زمینه مهاجرت، شبکه‌های شخصی مهاجران باید از شبکه‌های قاجاق متمایز شوند. قرار است شبکه‌های اجتماعی مهاجران عامل تعیین‌کننده‌ای برای مهاجرت باشند. شبکه‌های اجتماعی مهاجران نوعی از سرمایه اجتماعی تلقی می‌شوند که مهاجرت را تسهیل می‌کند (کلمن^۳، ۱۹۹۰). شبکه‌های اجتماعی مهاجران هزینه‌ها و خطر مهاجرت را کاهش و احتمال تحرک را افزایش می‌دهند. شبکه‌های اجتماعی، دانش مورد نیاز

1. Wallerstein
2. Migrant Networks
3. Coleman

در مقصد مهاجرت را فراهم می‌کنند و از بازار کار و ادغام اجتماعی در مقصد پشتیبانی می‌کنند. به‌ویژه هنگام مهاجرت در سطح بین‌المللی، شبکه‌ها اغلب پیش‌نیازهای اساسی تحقق برنامه‌های مهاجرت هستند. آنها می‌توانند اطلاعاتی در مورد زندگی محلی، فرصت‌های شغلی محلی یا وضعیت قانونی فعلی در محل مقصد ارائه دهند (آرانگو^۱، ۲۰۰۰).

نظریه جاذبه - دافعه^۲ که توسط راونشتاین^۳ (۱۸۸۵) مطرح شد به قانون جاذبه و دافعه معروف است. بر اساس این نظریه، افراد اغلب بر اثر عامل‌های جذاب نقطه‌های مهاجرپذیر و عامل‌های دفع‌کننده نقطه‌های مهاجرفرست، مبادرت به مهاجرت می‌کنند. اورت‌لی^۴ (۱۹۶۶) بر نظریه جذب و دفع تأکید نموده، آن را منشأ بروز مهاجرت می‌داند. همین‌طور بر موانعی در این میان نیز تأکید کرده است. مطابق نظریه جاذبه و دافعه لی چهار دسته از عوامل بر مهاجرت تأثیرگذار هستند. دسته اول با عوامل اثرگذار در حوزه مبدأ ارتباط دارند (عوامل دافعه)؛ دسته دوم با عوامل اثرگذار در حوزه مقصد ارتباط دارند (عوامل جاذبه)؛ دسته سوم با عوامل فردی و شخصی مرتبط هستند؛ و دسته چهارم نیز بر موانع بازدارنده تأکید دارند (زنجانی، ۱۳۸۰). تصمیم افراد برای مهاجرت به پنداشت آنها از وضعیت جامعه مبدأ و مقصد برمی‌گردد. افراد تلاش می‌کنند از موقعیتی ناخوشایند جدا شوند و به جامعه‌ای با امکانات نسبتاً بهتری وارد شوند (لوکاس و میر^۵ ۱۳۸۱، ۵۰-۲۰؛ ویکس^۶، ۱۳۹۵). اگر فرد هزینه‌فایده موقعیت را بسنجد و عوامل جذب و دفع را در نظر بگیرد و منافع مهاجرت بر هزینه‌هایش بچرید، نقل مکان می‌کند. این تصمیم‌گیری بر مهاجرت با تأکید بر ارتقای کیفیت زندگی است. سرانجام، قصد رفتن به جابه‌جایی می‌انجامد؛ اگرچه وقایع غیرمنتظره نیز ممکن است در تصمیم فرد تأثیر بگذارد (ویکس، ۱۳۹۵).

عمده متغیرهایی که در نظریه جاذبه-دافعه می‌توان از آنها برای تبیین نظری مهاجرت‌های بین‌المللی استفاده کرد ناظر بر ساختارهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و

1. Arango
2. Push-Pull Factors
3. Ravenstein
4. Overt.I. Lee
5. Lukas and Mir
6. Weeks

عملکرد نهادهای مرتبط با این ساختارها است. براساس این متغیرها می‌توان گفت که اگر این ساختارها نتوانند به نیازهای اولیه و اساسی گروه‌های مختلف در جامعه پاسخ درخوری دهند منجر به تقویت انگیزه مهاجرت در بین افراد می‌شوند. سایر متغیرهایی که به‌طور غیرمستقیم با نظریه جاذبه-دافعه مرتبط هستند و در تحقیقات مختلفی بر اهمیت آن‌ها تأکید شده است می‌توان به مواردی مانند احساس امنیت (هامفری^۱، ۲۰۱۳)، نابرابری‌های اجتماعی و جنسیتی (مک‌کنزی و راپاپورت^۲، ۲۰۰۷، ۴-۱)، آزادی‌های مذهبی (طاهری‌دمنه و کاظمی، ۱۳۹۷) آزادی‌های سیاسی و مدنی (آشبی^۳، ۲۰۱۰، ۴۹) اشاره کرد. برخی دیگر از نظریه‌پردازان بر علت‌های تجمعی^۴ (ماسای^۵، ۱۹۹۰، ۵-۳) و هم‌افزایی مسائل و مشکلات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در جامعه مبدأ تمرکز دارند و با تأکید بر دلایل ساختاری و مواردی مانند رشد روزافزون نگرانی عمومی نسبت به آینده و ارزیابی منفی از وضعیت جامعه درصدد تحلیل افزایش میل به مهاجرت بین‌المللی هستند.

در این مقاله تلاش شد تا با مرور ادبیات نظری در حوزه مهاجرت، فرضیه‌هایی مطرح شود که با استفاده از آن‌ها بتوان به سؤالاتی از این دست پاسخ داد؛ این‌که چرا ایرانیان میل به مهاجرت بین‌المللی دارند و عوامل ساختاری مانند میزان رضایت اجتماعی، امید و نشاط اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی و ارزیابی افراد از وضعیت آینده کشور چه تأثیری برگرایش آن‌ها به مهاجرت خارج از کشور دارد؟

۴. روش تحقیق

در این مقاله از روش تحلیل ثانویه داده‌های خرد (فردی) پیمایش ملی سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) استفاده شده است. روش تحلیل ثانویه، به‌معنای استفاده از داده‌های از قبل گردآوری شده است. در تحلیل ثانویه محقق داده‌ها را به‌طور مستقیم گردآوری نمی‌کند، بلکه به واکاوی و تحلیل ابعاد و اهداف تحقیق براساس داده‌هایی که توسط محقق، گروهی از

1. Humphrey
2. McKenzie & Rapoport
3. Ashby
4. Cumulative Causation
5. Massey

محققان و یا مراکز پژوهشی و آماری با اهداف دیگری گردآوری شده است، می‌پردازد (بلیکی^۱، ۱۳۸۴).

منبع داده‌های مورد بررسی در این مطالعه، داده‌های خُرد (فردی) پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور است که در سال ۱۳۹۷ توسط وزارت کشور اجرا شده است. در طرح مذکور از طریق روش پیمایش نمونه‌ای با استفاده از پرسشنامه ساخت‌یافته، داده‌های موردنیاز در میان افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در ۳۱ استان کشور اعم از شهری و روستایی در سال ۱۳۹۷ گردآوری شده است. حجم نمونه ۱۷۰۷۸ نفر بوده است. برای دستیابی به نمونه‌ها از تکنیک نمونه‌گیری چند مرحله‌ای در هر استان استفاده شده است. از آنجا که پراکندگی صفت‌های مطالعه‌شده در استان زیاد است و با توجه به این موضوع که مراکز استان‌ها نمی‌تواند معرّف کلّ آن استان باشد، در هر استان، علاوه بر مرکز استان، یک شهر غیر از مرکز استان و نیز برای هر شهر منتخب، حداقل دو روستای تابعه آن شهر در نمونه قرار گرفته است. حجم نمونه در هر استان با توجه به جمعیت آن استان انتخاب شده است. در نهایت ۱۷۰۷۸ پرسشنامه در مناطق شهری و روستایی کلّ کشور در سال ۱۳۹۷ تکمیل گردید.

متغیرهای مورد بررسی در این مطالعه در دو دسته متغیرهای مستقل و وابسته قرار گرفته‌اند. متغیر مستقل این تحقیق عوامل جمعیتی و ساختاری است. متغیر وابسته تمایل به مهاجرت به خارج از کشور است. مهاجرت به هرگونه تغییر همیشگی محلّ اقامت گفته می‌شود، و شامل رها کردن فعالیت‌های سازمان‌یافته یک محل و انتقال دایره فعالیت‌ها به محلی دیگر است (ویکس، ۱۳۹۵، ۲۹۰). مهاجرت حرکت بالنسبه دائمی جمعی از یک مکان به مکان دیگر است که مقدم بر آن، مهاجران بر اساس سلسله‌مراتبی از ارزش‌ها یا هدف‌های با ارزش تصمیم می‌گیرند و نتیجه این حرکت، تغییراتی در نظام کنش متقابل مهاجران است (گلاسر^۲، ۲۰۰۰). به بیان دیگر، مهاجرت بین‌المللی به جابه‌جایی دائمی یا طولانی‌مدت مردم در بین مراکز بین‌المللی برای یک دوره یک‌ساله یا بیشتر گفته می‌شود (لوکاس و میر، ۱۳۸۱، ۱۷۴).

1. Blailie
2. Glasser

تمایل به مهاجرت در قالب این پرسش مورد سنجش قرار گرفته است که اگر امکان مهاجرت به یک کشور دیگر را داشتید برای این کار اقدام می‌کردید؟ همچنین، پاسخ به این پرسش با تخصیص کد ۱ به معنای بله و کد ۰ به معنای خیر سنجش شده است. متغیرهای جمعیتی-اجتماعی تحقیق نظیر جنس، سن، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات، وضعیت اشتغال، طبقه اجتماعی، مذهب و محل سکونت (شهری/روستایی) است که نحوه سنجش آنها در جدول شماره (۱) آمده است.

جدول ۱. نحوه سنجش متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای

متغیرها	نحوه سنجش
جنس	در مقیاس اسمی: در دو مقوله مرد (کد ۱) و زن (کد ۲) مورد اندازه‌گیری قرار گرفته است.
سن	در مقیاس نسبی و رتبه‌ای: در پرسشنامه به صورت سؤال باز در مقیاس نسبی پرسیده شده بود که در این پژوهش به صورت رتبه‌ای آن را طبقه‌بندی نموده‌ایم. بدین‌صورت که ۱۸-۳۴ سال (کد ۱)، ۳۵-۴۹ سال (کد ۲)، ۵۰-۶۴ سال (کد ۳)، ۶۵ ساله و بالاتر (کد ۴) می‌باشند.
وضعیت تأهل	در مقیاس اسمی: در سه مقوله مجرد (کد ۱)، متأهل (کد ۲)، بدون همسر بر اثر طلاق/فوت (کد ۳) اندازه‌گیری شده است.
سطح تحصیلات	در مقیاس رتبه‌ای: در پنج سطح شامل: بی‌سواد (کد ۱)، ابتدایی (کد ۲)، راهنمایی و متوسطه (کد ۳)، دیپلم (کد ۴)، دانشگاهی (کد ۵) سنجش شده است.
وضعیت اشتغال	در مقیاس اسمی: در دو مقوله غیرشاغل (کد ۰) و شاغل (کد ۱) اندازه‌گیری شده است.
طبقه اجتماعی	در مقیاس رتبه‌ای: در سه سطح، طبقه پایین (کد ۱)، طبقه متوسط (کد ۲)، طبقه بالا (کد ۳) مورد سنجش قرار گرفته است.
مذهب	در مقیاس اسمی: در ۳ مقوله شیعه (کد ۱)، اهل سنت و اقلیت‌های مذهبی (کد ۲) مورد اندازه‌گیری قرار گرفته است.
محل سکونت (شهری/روستایی)	در مقیاس اسمی: در دو مقوله روستا (کد ۱) و شهر (کد ۲) مورد سنجش قرار گرفته است.
رضایت اجتماعی*	در مقیاس رتبه‌ای: ۱۱ گویه به صورت طیف لیکرت بین ۰ تا ۴ (۰ به معنای اصلاً/خیلی کم، ۱ کم، ۲ تا حدودی، ۳ زیاد، ۴ خیلی زیاد) مورد سنجش قرار گرفته است.
امید و نشاط اجتماعی*	در مقیاس رتبه‌ای: ۷ گویه در قالب طیف لیکرت بین ۰ تا ۵ (۰ به معنای اصلاً، ۱ خیلی کم، ۲ کم، ۳ تا حدودی، ۴ زیاد، ۵ خیلی زیاد) مورد سنجش قرار گرفته است.
احساس امنیت اجتماعی*	در مقیاس رتبه‌ای: ۲ گویه در قالب طیف لیکرت بین ۰ تا ۴ (۰ به معنای اصلاً/خیلی کم، ۱ کم، ۲ تا حدودی، ۳ زیاد، ۴ خیلی زیاد) مورد سنجش قرار گرفته است.
ارزیابی از وضعیت آینده کشور*	در مقیاس رتبه‌ای: ۸ گویه: از طریق طیف لیکرت بین ۰ تا ۲ (۰ به معنای بدتر می‌شود، ۱ تغییری نمی‌کند، ۲ بهتر می‌شود) مورد سنجش قرار گرفته است.

۴. یافته‌های پژوهش

تمایل به مهاجرت عاملی است که متأثر از متغیرهای زمینه‌ای و اجتماعی مانند سن، جنس، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات، مذهب و محل سکونت است. در این بخش از یافته‌ها به نتایج استنباطی به دست آمده از ارتباط بین این متغیرها و تمایل به مهاجرت اشاره می‌شود و در ادامه در خصوص تمایل به مهاجرت بر حسب عوامل ساختاری پرداخته می‌شود.

۴-۱. تمایل به مهاجرت بر حسب متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای

متغیرهای سن، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات و محل سکونت رابطه معناداری با تمایل به مهاجرت به خارج از کشور داشته‌اند. همان‌طور که در جدول شماره (۲) مشاهده می‌شود با افزایش سن تمایل به مهاجرت خارج از کشور کاهش می‌یابد. در خصوص متغیر وضعیت تأهل نیز، مجردها نسبت به متأهلین تمایل بیشتری دارند که به خارج از کشور مهاجرت کنند. همچنین هرچه سطح تحصیلات افزایش یافته، تمایل به مهاجرت خارج از کشور نیز افزایش یافته است. تمایل به مهاجرت خارج از کشور در میان افراد ساکن در شهر بیشتر از افراد ساکن در روستا بوده است.

جدول ۲. تمایل به مهاجرت خارج از کشور پاسخگویان بر حسب متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای، ۱۳۹۷

متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای	تمایل به مهاجرت به خارج از کشور (%)		تعداد نمونه
	ندارد	دارد	
جنس	۵۷/۹	۴۲/۱	۸۳۲۵
	۵۷/۹	۴۲/۱	۸۳۵۶
آزمون آماری	$X^2=0.001$	$Sig=0.996$	۱۶۶۸۱
سن	۵۶/۰	۴۴/۰	۷۰۲۲
	۵۷/۷	۴۲/۳	۵۷۵۷
	۶۱/۰	۳۹/۰	۳۰۱۱
	۶۳/۲	۳۶/۸	۸۹۱
آزمون آماری	$X^2=32.480$	$Sig=0.001$	۱۶۶۸۱
وضعیت تأهل	۵۵/۳	۴۴/۷	۳۷۳۶
	۵۸/۴	۴۱/۶	۱۲۰۴۳
	۶۰/۹	۳۹/۱	۹۰۲
	۶۰/۷	۳۹/۳	۹۵۳
آزمون آماری	$X^2=15.621$	$Sig=0.001$	۱۶۶۸۱
سطح تحصیلات	بی‌سواد		

تعداد نمونه	تمایل به مهاجرت به خارج از کشور (%)		متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای
	دارد	ندارد	
۲۵۲۳	۳۸/۲	۶۱/۸	ابتدایی
۲۷۵۷	۴۰/۶	۵۹/۴	راهنمایی و متوسطه
۴۶۵۰	۴۳/۲	۵۶/۸	دیپلم
۵۷۹۸	۴۴/۱	۵۵/۹	تحصیلات دانشگاهی
۱۶۶۸۱	Sig=0.001	$X^2=32.990$	آزمون آماری
۶۵۷۴	۴۲/۹	۵۷/۱	شاغل
۱۰۱۰۷	۴۱/۶	۵۸/۴	غیرشاغل
۱۶۶۸۱	Sig=0.082	$X^2=3.026$	آزمون آماری
۷۵۵۹	۴۱/۶	۵۸/۴	پایین
۸۲۴۴	۴۲/۶	۵۷/۴	متوسط
۸۷۸	۴۱/۷	۵۸/۳	بالا
۱۶۶۸۱	Sig=0.425	$X^2=1.710$	آزمون آماری
۱۴۵۶۷	۴۲/۰	۵۸/۰	شیعه
۱۲۹۰	۴۱/۳	۵۸/۷	اهل سنت و اقلیت مذهبی
۱۵۸۵۷	Sig=0.624	$X^2=0.240$	آزمون آماری
۴۹۲۴	۴۰/۲	۵۹/۸	روستا
۱۱۷۵۷	۴۲/۹	۵۷/۱	شهر
۱۶۶۸۱	Sig=0.001	$X^2=10.746$	آزمون آماری

۴-۲. تمایل به مهاجرت بر حسب عوامل ساختاری

همان‌طور که در جدول شماره (۳) مشاهده می‌شود، بین رضایت اجتماعی با تمایل به مهاجرت خارج از کشور رابطه منفی و معنادار دارد. ۴۳ درصد افرادی که رضایت اجتماعی کمی داشته‌اند تمایل به مهاجرت خارج از کشور داشته‌اند. در مقابل، تمایل به مهاجرت برای افرادی که رضایت اجتماعی آن‌ها زیاد بوده، ۴۰ درصد است. رابطه میزان امید و نشاط اجتماعی با میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور، حکایت از یک رابطه منفی و معنادار دارد. ۴۲ درصد افرادی که امید و نشاط اجتماعی کمی داشته‌اند تمایل به مهاجرت خارج از کشور داشته‌اند. در مقابل، تمایل به مهاجرت برای افرادی که امید و نشاط اجتماعی شان زیاد بوده است، ۳۸ درصد بوده است.

احساس امنیت اجتماعی نیز با تمایل به مهاجرت خارج از کشور، رابطه منفی و معناداری دارد؛ ۴۳ درصد افرادی که احساس امنیت اجتماعی کمی در جامعه داشته‌اند، تمایل به

مهاجرت خارج از کشور داشته‌اند. تمایل به مهاجرت برای افرادی که احساس امنیت اجتماعی زیادی داشته‌اند، حدود ۴۱ درصد بوده است. همچنین، رابطه ارزیابی وضعیت آینده کشور با تمایل به مهاجرت خارج از کشور، یک رابطه منفی و معنادار است. تقریباً ۴۳ درصد افرادی که عقیده داشتند وضعیت آینده کشور بدتر می‌شود تمایل به مهاجرت خارج از کشور داشته‌اند. در مقابل، تمایل به مهاجرت برای افرادی که عقیده داشتند وضعیت آینده کشور بهتر می‌شود، حدود ۳۹ درصد بوده است.

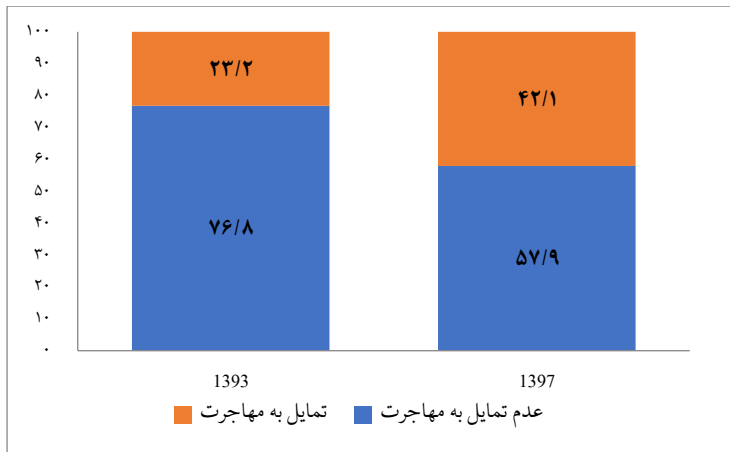
جدول ۳. تمایل به مهاجرت خارج از کشور پاسخگویان برحسب متغیرهای مرتبط با عوامل و شرایط ساختاری در سال ۱۳۹۷

متغیرها	تمایل به مهاجرت خارج از کشور (%)		تعداد نمونه
	خیر	بله	
میزان رضایت اجتماعی	کم	۵۶/۶	۴۲۱۷
	متوسط	۵۷/۹	۹۷۰۷
	زیاد	۵۹/۵	۳۱۵۴
	آزمون آماری	sig=0.041	X ² =6.368
میزان امید و نشاط اجتماعی	کم	۵۷/۷	۶۲۷۴
	متوسط	۵۶/۰	۶۹۳۱
	زیاد	۶۱/۷	۳۸۷۳
	آزمون آماری	sig=0.001	X ² =33.689
میزان احساس امنیت اجتماعی	کم	۵۶/۸	۱۰۰۰۸
	متوسط	۵۹/۵	۴۱۶۶
	زیاد	۵۹/۳	۲۹۰۴
	آزمون آماری	sig=0.003	X ² =11.409
ارزیابی وضعیت آینده کشور	بدتر می‌شود	۵۷/۱	۱۲۶۰۶
	تغییری نمی‌کند	۵۸/۸	۲۳۲۰
	بهتر می‌شود	۶۱/۱	۲۱۵۲
	آزمون آماری	sig=0.002	X ² =12.831

در این مقاله، تمایل به مهاجرت خارج از کشور براساس این پرسش سنجیده شده است که «اگر امکان مهاجرت به یک کشور دیگر را داشتید برای این کار اقدام می‌کردید؟». همان‌طور که در نمودار شماره (۱) مشاهده می‌شود نتایج به‌دست آمده بیان‌گر آن است که در سال ۱۳۹۷، ۴۲ درصد افراد تمایل به مهاجرت خارج از کشور داشتند و به‌عنوان مهاجرین بالقوه محسوب

می‌شوند. این درحالی‌است که در سال ۱۳۹۳، ۲۳ درصد، حدود یک چهارم افراد، تمایل به مهاجرت خارج از کشور داشتند و این تمایل در سال ۱۳۹۷ تقریباً دو برابر شده است.

نمودار ۱. تمایل به مهاجرت خارج از کشور پاسخگویان در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۳

همان‌طور که از اطلاعات جدول شماره (۴) برمی‌آید، ترکیب جنسی جامعه نمونه به‌صورت برابر (۵۰ درصد زنان و ۵۰ درصد مردان) است. میانگین سنی پاسخگویان نیز تقریباً ۳۹ سال و میانه سنی ۳۷ سال به‌دست آمده است. ۲۲ درصد نمونه ۱۸-۳۴ سال، ۳۵ درصد ۳۵-۴۹ سال، ۱۸ درصد ۴۹-۶۴ سال و در نهایت ۵ درصد ۶۵ سال و بالاتر سن داشته‌اند. به لحاظ وضعیت تأهل، ۷۲ درصد از پاسخگویان دارای همسر، ۲۲ درصد مجرد و ۶ درصد نیز بدون همسر بر اثر فوت یا طلاق می‌باشند. مقوله بدون همسر در بین زنان بیشتر از مردان بوده است. از نظر وضع سواد و تحصیلات حدود ۶ درصد نمونه بی‌سواد می‌باشند، ۱۵ درصد تحصیلات ابتدایی، ۱۷ درصد تحصیلات راهنمایی و متوسطه داشته، ۲۸ درصد نیز دارای تحصیلات دیپلم و ۳۵ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند. سطح تحصیلات مردان بالاتر از زنان نمونه مورد بررسی بوده است. در زمینه وضعیت اشتغال پاسخگویان براساس نتایج جدول شماره (۴) می‌توان گفت ۴۰ درصد از جمعیت نمونه شاغل هستند که شامل ۶۱ درصد مردان و ۱۸ درصد زنان هستند. متغیر طبقه اجتماعی

(البته به صورت خوداظهاری) در یک طیف سه تایی طبقه بالا، متوسط و پایین پرسیده شده است. براساس نتایج، ۴۵ درصد خود را در طبقه اجتماعی پایین، ۵۰ درصد در طبقه متوسط و ۵ درصد در طبقه بالا معرفی کرده‌اند. از نظر دین و مذهب نیز اغلب پاسخگویان (۸۷ درصد) شیعه و ۸ درصد اهل سنت هستند. در نهایت، به لحاظ محل سکونت حدود ۷۰ درصد پاسخگویان در مناطق شهری و ۳۰ درصد در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند.

جدول ۴. توزیع پاسخگویان بر حسب متغیرهای جمعیتی به تفکیک جنس، پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۷

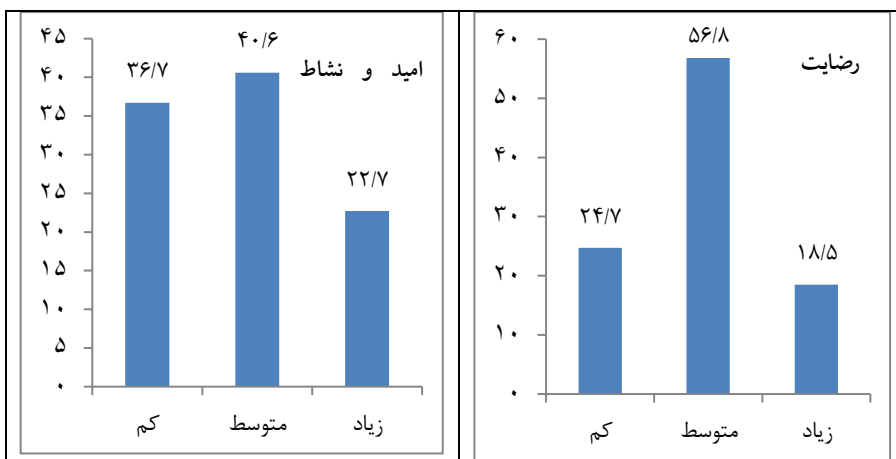
متغیرهای جمعیتی	مرد و جنس		مرد		زن	
	فرآوانی درصد	فرآوانی درصد	فرآوانی درصد	فرآوانی درصد	فرآوانی درصد	فرآوانی درصد
جنس	مرد	۸۵۳۷	۵۰/۰	-	-	-
	زن	۸۵۴۱	۵۰/۰	-	-	-
سن	۱۸-۳۴ سال	۷۱۹۷	۴۲/۱	۳۵/۲	۴۱/۰	۳۶۹۵
	۳۵-۴۹ سال	۵۹۰۸	۳۴/۶	۲۹/۳	۴۳/۰	۳۰۰۵
	۵۰-۶۴ سال	۳۰۶۳	۱۷/۹	۱۶/۰	۱۸/۷	۱۴۶۳
	۶۵ سال به بالا	۹۱۰	۵/۳	۵۳۲	۶/۲	۳۷۸
	میانگین سنی (سال)	۳۹/۴۲		۳۹/۹۶		۳۸/۸۸
	میانه سنی (سال)	۳۷		۳۸		۳۷
انحراف معیار		۱۳/۴۹		۱۳/۸۹		۱۳/۰۵
وضعیت تأهل	مجرد (هرگز ازدواج نکرده)	۳۸۱۱	۲۲/۳	۲۱۵۲	۲۵/۲	۱۶۵۹
	متاهل (دارای همسر)	۱۲۳۳۶	۷۲/۲	۶۱۳۲	۷۱/۸	۶۲۰۴
	بدون همسر بر اثر طلاق/فوت	۹۳۱	۵/۵	۲۵۳	۳/۰	۶۷۸
سطح تحصیلات	بی سواد	۹۷۱	۵/۷	۳۵۰	۴/۱	۶۲۱
	ابتدایی	۲۵۷۰	۱۵/۰	۱۱۶۵	۱۳/۶	۱۴۰۵
	راهنمایی و متوسطه	۲۸۱۲	۱۶/۵	۱۴۷۲	۱۷/۲	۱۳۴۰
	دیپلم	۴۷۷۴	۲۸/۰	۲۳۹۳	۲۸/۰	۲۳۸۱
تحصیلات دانشگاهی		۵۹۵۱	۳۴/۸	۳۱۵۷	۳۷/۰	۲۷۹۴
وضعیت اشتغال	شاغل	۶۷۴۷	۳۹/۵	۵۲۰۶	۶۱/۰	۱۵۴۱
	غیرشاغل	۱۰۳۳۱	۶۰/۵	۳۳۳۱	۳۹/۰	۷۰۰۰
طبقه اجتماعی	پایین	۷۷۱۸	۴۵/۲	۳۹۶۴	۴۶/۴	۳۷۵۴
	متوسط	۸۴۴۶	۴۹/۵	۴۰۹۷	۴۸/۰	۴۳۴۹
	بالا	۹۱۴	۵/۴	۴۷۶	۵/۶	۴۳۸

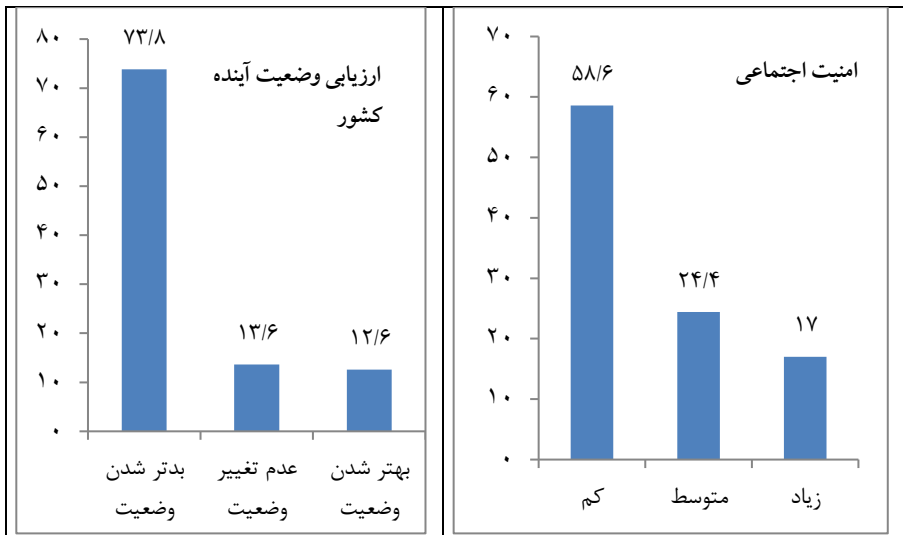

متغیرهای جمعیتی	مرد		زن	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
شیعه	۱۴۹۰۴	۸۷/۳	۷۳۹۸	۸۶/۷
مذهب اهل سنت و اقلیت مذهبی	۱۳۲۷	۷/۸	۷۱۰	۸/۳
اظهارنشده	۸۴۷	۵/۰	۴۲۹	۵/۰
روستا	۵۰۵۳	۲۹/۶	۲۶۴۳	۳۱/۰
محل سکونت شهر	۱۲۰۲۵	۷۰/۴	۵۸۹۴	۶۹/۰
تعداد نمونه	۱۷۰۷۸	۱۰۰	۸۵۳۷	۱۰۰

بر اساس نمودار شماره (۲)، از نظر میزان رضایت اجتماعی ۲۵ درصد پاسخگویان رضایت اجتماعی در حد کم داشته‌اند، ۵۷ درصد رضایت اجتماعی در حد متوسط و تنها ۱۸ درصد رضایت اجتماعی زیادی داشته‌اند. حدود ۴۱ درصد پاسخگویان امید اجتماعی و نشاط در حد متوسط داشته‌اند، ۳۷ درصد در حد کم و ۲۳ درصد امید اجتماعی زیادی داشته‌اند. اکثر پاسخگویان (۵۹ درصد) احساس امنیت اجتماعی در حد کم داشته‌اند، ۲۴ درصد در حد متوسط و تنها ۱۷ درصد پاسخگویان احساس امنیت اجتماعی در حد زیاد داشته‌اند. حدود ۷۴ از پاسخگویان این تصور را دارند که وضعیت بدتر می‌شود؛ ۱۴ درصد عدم تغییر وضعیت و ۱۳ درصد بهتر شدن وضعیت آینده کشور را متصور بوده‌اند.

نمودار ۲. توزیع درصدی رضایت اجتماعی، امید و نشاط اجتماعی، ارزیابی وضعیت آینده کشور و امنیت اجتماعی در بین پاسخگویان، ۱۳۹۷

ادامه نمودار ۲. توزیع درصدی رضایت اجتماعی، امید و نشاط اجتماعی، ارزیابی وضعیت آینده کشور و امنیت اجتماعی در بین پاسخگویان، ۱۳۹۷

۳-۴. نتایج رگرسیون لجستیک

با توجه به اینکه متغیرهای وابسته به کار رفته در این پژوهش از نوع اسمی دو وجهی است، برای بررسی تأثیر متغیرهای جمعیتی-زمینه‌ای و ساختاری بر تمایل به مهاجرت خارج از کشور از مدل رگرسیون لجستیک استفاده شد. استفاده از رگرسیون لجستیک به این دلیل بوده است که متغیر وابسته تحقیق، تمایل به مهاجرت در سطح سنجش اسمی به شکل ۲ گزینه‌ای اندازه‌گیری شده است؛ نمره ۰ بیانگر عدم تمایل و نمره ۱ بیانگر تمایل به مهاجرت خارج از کشور است.

در آزمون رگرسیون لجستیک ابتدا به سنجش تأثیر عوامل جمعیتی و زمینه‌ای پرداخته و سپس تأثیر عوامل و شرایط ساختاری بر تمایل به مهاجرت پرداخته ایم. لازم به ذکر است جهت آزمون این اثرگذاری سه مدل اجرا شده است؛ در مدل ۱ متغیرهای جمعیتی-زمینه‌ای وارد مدل شده و تأثیر آن بر تمایل به مهاجرت، بدون کنترل سایر متغیرها، سنجش شده است. در مدل ۲، تأثیر عوامل و شرایط ساختاری بر تمایل به مهاجرت بدون کنترل سایر متغیرها بررسی شده است. در نهایت، در مدل ۳، تأثیر عوامل و شرایط ساختاری بر تمایل به مهاجرت با کنترل متغیرهای جمعیتی-زمینه‌ای آزمون شده است. در ادامه به بررسی نتایج اجرای آزمون رگرسیون لجستیک می‌پردازیم.

در جدول شماره (۵) نتایج رگرسیون لجستیک تأثیر متغیرهای جمعیتی-زمینه‌ای و عوامل و شرایط ساختاری بر تمایل به مهاجرت در سه مدل ارائه شده است. در مدل ۱، در میان گروه‌های سنی، افراد ۱۸ تا ۳۴ ساله ۲۶ درصد بیشتر و افراد ۳۵ تا ۴۹ ساله ۲۲ درصد بیشتر از ۶۵ سال به بالا تمایل به مهاجرت دارند. همچنین افرادی که مذهب خود را اظهار نکرده‌اند ۱۷ درصد بیشتر از شیعیان تمایل به مهاجرت نشان داده‌اند. در نهایت، افراد ساکن شهر ۱۰ درصد بیشتر از روستاییان تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند.

در مدل ۲، افراد دارای امید و نشاط اجتماعی کم و متوسط به ترتیب ۱۱ درصد و ۲۳ درصد بیشتر تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند. همین‌طور، افرادی که معتقدند وضعیت آینده کشور بدتر می‌شود ۱۲ درصد بیشتر تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند. در مدل ۳، در میان گروه‌های سنی، در میان گروه‌های سنی، افراد ۱۸ تا ۳۴ ساله ۲۳ درصد بیشتر و افراد ۳۵ تا ۴۹ ساله ۱۹ درصد بیشتر از ۶۵ سال به بالا تمایل به مهاجرت دارند که نسبت به مدل ۱ با ورود عوامل ساختاری کاهش یافته‌اند. همچنین، همانند مدل ۱، افرادی که مذهب خود را اظهار نکرده‌اند ۱۷ درصد بیشتر از شیعیان تمایل به مهاجرت نشان داده‌اند. در نهایت، افراد ساکن شهر ۱۰ درصد بیشتر از روستاییان تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند. افراد دارای امید و نشاط اجتماعی کم و متوسط به ترتیب ۱۳ درصد و ۲۴ درصد بیشتر تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند که نسبت به مدل ۲ با کنترل متغیرهای جمعیتی-زمینه‌ای افزایش داشته است. همین‌طور، افرادی که معتقدند وضعیت آینده کشور بدتر می‌شود ۱۰ درصد بیشتر تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند که نسبت به مدل ۲ با کنترل متغیرهای جمعیتی-زمینه‌ای کاهش یافته است.

در این مقاله، به منظور بررسی نکویی برازش مدل‌ها از آزمون‌های هوسمر-لمشو^۱، مقدار آماره نگلکرک^۲، آمیبوس^۳ و همچنین آزمون کاکس^۴ استفاده شد. در این جا به نتایج آزمون‌های مذکور برای مدل ۳، به عنوان نمونه، اشاره می‌شود. مقادیر این آزمون‌ها به ترتیب

1. Hosmer & Lemeshow
2. Nagelkerke
3. Omnibus
4. Cox & Snell R Square

برای مدل ۳، (۰/۶۰)، (۰/۰۰۸)، (۰/۰۰۰)، و (۰/۰۰۶) به دست آمد. با توجه به نتایج به دست آمده می توان گفت که نکویی برازش مدل ها قابل قبول و مورد تأیید است.

جدول ۵. نتایج رگرسیون لجستیک تأثیر عوامل ساختاری بر میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور در سال ۱۳۹۷

متغیرهای مستقل	مدل ۱		مدل ۲		مدل ۳	
	Sig	EXP (B)	Sig	EXP (B)	Sig	EXP (B)
جنس						
زن (R)						
مرد	۰/۹۹۹	۱/۰۰	-	-	۰/۹۳۹	۰/۹۹
سن						
۱۸-۳۴ سال	۰/۰۰۵	۱/۲۶	-	-	۰/۰۱۵	۱/۲۳
۳۵-۴۹ سال	۰/۰۱۱	۱/۲۲	-	-	۰/۰۲۹	۱/۱۹
۵۰-۶۴ سال	۰/۲۵۴	۱/۰۹	-	-	۰/۳۵۲	۱/۰۸
۶۵ سال به بالا (R)						
وضعیت تأهل						
متاهل (R)						
متاهل	۰/۲۶۴	۱/۰۵	-	-	۰/۲۷۵	۱/۰۴
بدون همسر	۰/۴۸۷	۰/۹۵	-	-	۰/۳۷۴	۰/۹۴
سطح تحصیلات						
بی سواد (R)						
ابتدایی	۰/۱۷۶	۰/۸۹	-	-	۰/۱۶۱	۰/۸۹
متوسطه اول و دوم	۰/۴۸۱	۰/۹۴	-	-	۰/۴۷۹	۰/۹۴
دیپلم	۰/۸۶۱	۱/۰۱	-	-	۰/۹۰۵	۱/۰۱
دانشگاهی	۰/۷۷۲	۱/۰۳	-	-	۰/۸۰۶	۱/۰۲
مذهب						
شیعه (R)						
تسنن و اقلیت مذهبی	۰/۷۹۴	۰/۹۸	-	-	۰/۷۲۳	۰/۹۷
اظهارنشده	۰/۰۲۴	۱/۱۷	-	-	۰/۰۲۶	۱/۱۷
محل سکونت						
روستا (R)						
شهر	۰/۰۰۷	۱/۱۰	-	-	۰/۰۰۹	۱/۱۰
رضایت اجتماعی						
کم	-	-	۰/۴۴۲	۱/۰۴	۰/۷۴۶	۱/۰۲
متوسط	-	-	۰/۷۱۷	۱/۰۲	۰/۹۴۰	۱/۰۰
زیاد (R)						
امید و نشاط کم	-	-	۰/۰۲۰	۱/۱۱	۰/۰۱۲	۱/۱۳
متوسط	-	-	۰/۰۰۱	۱/۲۳	۰/۰۰۱	۱/۲۴
زیاد (R)						
احساس امنیت اجتماعی						
کم	-	-	۰/۲۵۸	۱/۰۵	۰/۴۳۲	۱/۰۴
متوسط	-	-	۰/۴۷۷	۰/۹۷	۰/۴۱۵	۰/۹۶
زیاد (R)						
ارزیابی وضعیت کشور						
بدتر می شود	-	-	۰/۰۴۲	۱/۱۲	۰/۰۴۹	۱/۱۰
آینده تغییری نمی کند	-	-	۰/۴۰۱	۱/۰۵	۰/۵۰۶	۱/۰۴
بهرتر می شود (R)						

۵. بحث و نتیجه‌گیری

سؤالات محوری در این مقاله عبارت بودند از: تمایل به مهاجرت بین‌المللی در بین ایرانی‌ها چگونه است؟ متغیرهای زمینه‌ای و جمعیتی چه تأثیری بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی دارند؟ متغیرهایی مانند رضایت اجتماعی، امید و نشاط اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی و ارزیابی افراد از وضعیت آینده کشور چه تأثیری بر تمایل آن‌ها به مهاجرت بین‌المللی دارد؟ برای پاسخ به این پرسش از تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش ملی سرمایه اجتماعی (۱۳۹۷) در سطح فرد استفاده شده است. تعداد نمونه در این تحقیق شامل ۱۷۰۷۸ نفر افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در ۳۱ استان کشور اعم از شهری و روستایی است. بر اساس ویژگی‌های جمعیتی، ۵۰ درصد نمونه زن و ۵۰ درصد مرد بوده‌اند. میانگین سنی پاسخگویان نیز تقریباً ۳۹ سال به دست آمده است. به لحاظ وضعیت تأهل، ۷۲ درصد نمونه مورد بررسی دارای همسر، ۲۲ درصد مجرد و ۶ درصد نیز بدون همسر بر اثر فوت یا طلاق می‌باشند. از نظر تحصیلات حدود ۶ درصد نمونه بی‌سواد و در مقابل ۳۵ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند. ۴۰ درصد از نمونه در زمان بررسی شاغل بوده‌اند.

بر اساس نتایج پژوهش، ۴۲ درصد از نمونه مورد بررسی تمایل به مهاجرت داشته‌اند. در واقع، تمایل به مهاجرت در کنار فراهم شدن موقعیت‌ها و فرصت‌های مهاجرتی تبدیل به رفتار مهاجرت می‌شود. به همین دلیل، افرادی که دارای تمایل مهاجرتی هستند را می‌توان مهاجرین بالقوه قلمداد کرد. در مقابل، عده‌ای نیز که تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند اما امکان و توانایی مهاجرت ندارند مجبور به ماندن در مبدأ می‌شوند که می‌توان آنها را غیرمهاجران اجباری قلمداد کرد. یافته مذکور همسوی با مفهوم تحلیلی مورد نظر کارلینگ (۲۰۰۲) است که عنوان می‌دارد همان‌قدر که در دنیای امروز می‌توان از «عصر مهاجرت» سخن گفت، از «عصر سکونت اجباری»^۱ نیز باید سخن به میان آورد.

نتایج تحلیل دومتغیره رابطه بین متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای با تمایل به مهاجرت خارج از کشور نشان داد که این افراد عمدتاً مجرد، در سنین جوانی و با تحصیلات دانشگاهی

1. The age of Migration
2. Involuntary immobility

هستند. به علاوه، تمایل زیاد به مهاجرت خارج از کشور در میان افراد طبقه متوسط اجتماعی بیشتر بوده است. همچنین، تمایل زیاد به مهاجرت در میان ساکنین در شهرهای بزرگ (مراکز استان) بیشتر است. بیشترین تمایل مهاجرتی نیز مربوط به ساکنین استان‌های تهران، قم و اصفهان است. این یافته‌ها با مطالعات قبلی همخوانی دارد. برای مثال، در مطالعات قبلی نیز تمایل بالاتر به مهاجرت خارج از کشور در میان افراد با تحصیلات بالا (پایتختی اسکویی و طب‌چی اکبری، ۱۳۹۴، ۷۳) تأیید شده است.

نتایج تحلیل‌های دو متغیره در خصوص تأثیر عوامل ساختاری بر تمایل مهاجرت خارج از کشور این طور نشان داد که تمامی ابعاد عوامل ساختاری از قبیل رضایت اجتماعی، امید و نشاط اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی و ارزیابی از وضعیت آینده کشور با تمایل به مهاجرت خارج از کشور رابطه منفی و معناداری دارند. در مطالعات قبلی نیز تأثیر احساس امنیت اجتماعی (رضوی الهاشم، ۱۳۹۵، ۳۳) و ارزیابی از وضعیت آینده کشور (عربیان، ۱۳۸۹، ۱۶۱) تأیید شده است. این نتایج همسو با متغیرهای اثرگذاری است که در نظریه جاذبه-دافعه از آن‌ها تحت عنوان عوامل دفع‌کننده در کشور مبدأ یاد شد. علاوه بر این، به پیروی از تئوری ماسای (۱۹۹۰) می‌توان گفت که کاهش میزان رضایت اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی با منفی شدن ارزیابی‌ها از آینده کشور دچار نوعی همبستگی شده‌اند و از طریق هم‌افزایی «علت‌های تجمعی» اثرگذاری خود را بر تمایل پاسخگویان به مهاجرت خارج از کشور نشان داده‌اند. این بخش از نتایج همسو با یافته‌ها مطالعه طاهری‌دمنه و کاظمی (۱۳۹۷، ۵۳) است که در یک مطالعه کیفی به سه تم اصلی (۱) تصاویر ویرانشهری از مبدأ؛ (۲) پیروی از یک همه‌گیری برای رفتن؛ و (۳) جاذبه مقصد، به عنوان تصاویر قوی محرک مهاجرت به شمار می‌آیند. براساس نتایج این مطالعه، بیشترین و قابل ملاحظه‌ترین سهم مربوط به تصاویر ویرانشهری از مبدأ است.

جهت شناخت تأثیرگذاری عوامل ساختاری بر تمایل به مهاجرت خارج از کشور با کنترل متغیرهای جمعیتی-زمینه‌ای، از آزمون رگرسیون لجستیک استفاده شده است. نتایج تحلیل چندمتغیره نشان‌دهنده آن است که با کنترل متغیرهای جمعیتی، امید و نشاط اجتماعی، و ارزیابی از وضعیت آینده کشور تأثیر معناداری بر تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارد.

به‌طور جزئی‌تر، نتایج تحلیل چندمتغیره نشان داد که در میان گروه‌های سنی، افراد ۱۸ تا ۳۴ ساله ۲۳ درصد بیشتر و افراد ۳۵ تا ۴۹ ساله ۱۹ درصد بیشتر از ۶۵ سال به بالا تمایل به مهاجرت دارند. همچنین، افرادی که مذهب خود را اظهار نکرده‌اند ۱۷ درصد بیشتر از شیعیان تمایل به مهاجرت نشان داده‌اند. در نهایت، افراد ساکن شهر ۱۰ درصد بیشتر از روستاییان تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند. افراد دارای امید و نشاط اجتماعی کم و متوسط به ترتیب ۱۳ درصد و ۲۴ درصد بیشتر تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند. همین‌طور، افرادی که معتقدند وضعیت آینده کشور بدتر می‌شود ۱۰ درصد بیشتر تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند. به‌طور کلی می‌توان گفت که اثرگذاری منفی متغیرهای امید و نشاط اجتماعی، و ارزیابی از وضعیت آینده کشور بیان‌گر ضعف عملکردی نهادهای عمومی و حاکمیتی است که در برآورده خواسته‌ها و نیازهای گروه‌های سنی مختلف موفق نبوده‌اند. نظریه جاذبه‌دفاعه نیز در سطح کلان به دلایل ساختاری اشاره دارد که افراد را به ترک کشور محل اقامت خود ترغیب می‌کند و منجر به افزایش میل به مهاجرت بین‌المللی می‌شود. بنابراین، پیشنهاد می‌شود با بهبود عملکرد دولت و برطرف کردن مسائل ساختاری نظیر اشتغال و کاهش مفاسد مالی و اقتصادی، زمینه‌های افزایش رضایت و امید اجتماعی افراد را تقویت و تمایل به مهاجرت خارج از کشور را کاهش داد.

همچنین بخشی دیگر از نتایج به‌دست آمده با استفاده از نظریه نظام جهانی والرشترین قابل تبیین است. براساس این رویکرد ناموزونی در انباشت سرمایه، درجه توسعه و تجمع قابلیت فناوری، منجر به مهاجرت از کشورهای پیرامون به مرکز می‌شود. در همین رابطه یافته‌های پژوهش نشان داد که مهاجران معمولاً جوانان و افراد تحصیل کرده و یا ماهر می‌باشند که به دنبال زندگی بهتر و تحقق فرصت‌های مهاجرت در هسته اصلی سرمایه و با محوریت کشورهای توسعه‌یافته هستند. تداوم شرایط مذکور می‌تواند جامعه ایران را با محدودیت‌ها و مسائلی روبرو سازد. با توجه به نتایج تحقیق، در جامعه امروز ایران تمایل به مهاجرت روندی افزایشی دارد که منجر به شکل‌گیری گروه‌هایی می‌شود که بالقوه مهاجر به حساب می‌آیند. به‌ویژه آن‌که، بیشتر افراد با تحصیلات دانشگاهی تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند. بنابراین، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان توجه ویژه‌ای به

نخبگان علمی، به‌ویژه در زمینه فراهم کردن امکانات آموزشی و پژوهشی و فرصت‌های شغلی داشته باشند. در این زمینه می‌توان با برنامه‌ریزی و تدوین سیاست‌های بازگشتی و چرخش مهاجران و ارتباط با ایرانیان مهاجر در خارج از کشور، زمینه‌های بازگشت نخبگان علمی و بهره‌برداری از تخصص آنها در کشور را فراهم کرد.

به‌منظور ارزیابی بهتر از عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت خارج از کشور، لازم است تمایل مهاجرتی را در قالب چند پرسش مورد بررسی قرار داد. یکی از محدودیت‌های این مقاله، وجود تنها یک سؤال درباره تمایل مهاجرتی بوده است و قصد و برنامه مهاجرتی، همچنین دلایل و مکانیزم‌های مهاجرت و مقصد احتمالی مورد سؤال و بررسی قرار نگرفته است. علاوه بر این، انجام مقایسه‌ای میان افرادی که تمایل به مهاجرت دارند و افرادی که مهاجرت کرده‌اند می‌تواند نتایج مفیدی در جهت رسیدن به اهداف مهاجرتی داشته باشد.

۶. سیاست‌گذاری

این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی «مهاجرت بین‌المللی: تمایلات و عوامل پشتیبان (ابلاغ شماره ۱۱/۹۲۷۰۵ مورخ ۱۳۹۹/۰۷/۰۹)» است که با حمایت مالی مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور در سال ۱۳۹۹ انجام شده است. از زحمات و نقطه‌نظرات ناظر محترم طرح، جناب آقای دکتر رسول صادقی تشکر و قدردانی می‌شود.

منابع

- بلیکی، نورمن (۱۳۸۴). طراحی پژوهش‌های اجتماعی (مترجم: حسن چاوشیان). تهران: نشر نی.
- بایتختی اسکویی، سیدعلی؛ و لاله طبقچی اکبری (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین نرخ باسوادی و مهاجرت در ایران. مجله مطالعات جامعه‌شناسی، ۸ (۲۶)، ۷۳-۸۳.
- توکل، محمد؛ و ایمان عرفان‌منش (۱۳۹۳). فراتحلیل کیفی مقالات علمی ناظر بر مسئله فرار مغزها در ایران. فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۵ (۱)، ۴۵-۷۵. doi: 10.22059/IJSP.2014.53754
- جاتن، الهه؛ فلاحی، محمدعلی؛ و احمد سیفی (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه به کشور آمریکا. مجله علوم اجتماعی (دانشگاه فردوسی مشهد)، ۱ (۲۵)، ۱۹۶-۱۶۷. doi: 10.22067/JSS.V12I1.18743
- رضوی الهاشم، بهراد (۱۳۹۵). طراحی الگوی دوسویه مهاجرت نخبگان علمی (ضرورت پیشرفت در جاده‌ای دوطرفه). مجله مدیریت فرهنگی، ۹ (۳۰)، ۳۳-۴۴.
- رنانی، محسن؛ شیرازی، همایون؛ و بهروز صادقی عمرآبادی (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر در جریان مهاجرت از ایران با استفاده از مدل پانل پویا. فصلنامه تحقیقات اقتصادی، ۴۹ (۲)، ۳۶۲-۳۳۷. doi: 10.22059/JTE.2014.51797
- صادقی، رسول؛ عباسی‌شوازی، محمدجلال؛ و بهرام صلواتی (۱۳۹۶). ایران در بستر مهاجرت‌های بین‌المللی، گزارش تحولات جمعیت در جمهوری اسلامی ایران (۱۱۵-۱۳۸). تهران: مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور.
- صادقی، رسول؛ غفاری، غلامرضا؛ و مریم رضایی (۱۳۹۷). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر تمایل به مهاجرت از ایران. دو فصلنامه مطالعات جمعیتی، ۴ (۲)، ۸۳-۱۰۸.
- رضایی، مریم؛ و رسول صادقی (۱۴۰۰). سودای مهاجرت: تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت و عوامل تعیین‌کننده آن. دوفصلنامه علمی پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۰ (۱۸)، ۶۲-۳۵. doi: 10.22084/CSR.2021.21216.1772
- عربیان، نسرين (۱۳۸۹). بررسی عوامل مهاجرت نخبگان در ایران. فصلنامه فرهنگ پژوهش، ۷، ۱۷۴-۱۶۱.
- کستلز، استفن؛ و میلر، مارک جی (۱۳۹۶). عصر مهاجرت: جابجایی بین‌المللی جمعیت در دنیای مدرن (مترجم: علی طایفی). تهران: انتشارات جامعه‌شناسان. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۳)
- لوکاس، دیوید؛ میر، پاول (۱۳۸۱). درآمدی بر مطالعات جمعیتی (مترجم: حسین محمودیان). تهران: دانشگاه تهران. (تاریخ اصل اثر ۱۹۸۴)
- ویکس، جان (۱۳۹۵). جمعیت: مقدمه‌ای بر مفاهیم و موضوعات (مترجم: الهه میرزایی). تهران: مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۹)
- طاهری‌دمنه، محسن؛ کاظمی، معصومه (۱۳۹۷). تمایل به مهاجرت در بین جوانان؛ مطالعه‌ای کیفی در تصاویر آینده. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۰ (۴)، ۷۸-۵۳.
- موحدی، بهناز؛ موسایی، میثم؛ سجادپور، سید محمدکاظم؛ متقی، ابراهیم؛ و علی بقایی سرابی (۱۳۹۹). تحلیل نهادی چالش‌های مدیریت مهاجرت به خارج از کشور با بهره‌گیری از رویکرد نونهادگرایی. دوفصلنامه مطالعات جمعیتی، ۶ (۲)، ۱۱۹-۸۵. doi: 10.22034/jips.2021.275674.1100

صلواتی، بهرام (۱۴۰۰). سالنامه مهاجرتی ایران (طرح پژوهشی). رصدخانه مهاجرت ایران. پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف، برگرفته از <https://imobs.ir/outlook/detail/5>

Ashby, N. J. (2010). Freedom and international migration. *Southern Economic Journal*, 77(1), 49-62. doi:10.4284/sej.2010.77.1.49

Boslaugh, S. (2007). *Secondary data sources for public health: a practical guide (Practical guides to biostatistics and epidemiology)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511618802

Carling, J., & F. L. Collins (2017). Aspiration, desire and the drivers of migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44 (6), 909-926. doi:10.1080/1369183x.2017.1384134

Faist, T. (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational social spaces*, Oxford and New York: Oxford University Press. doi: 10.1093/sf/79.2.793

Humphrey, M. (2013). Migration, security and insecurity. *Journal of Intercultural Studies*, 34(2), 178-195. doi: 10.1080/07256868.2013.781982

Massey, D. S. (1990). Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration. *Population Index*, 3-26. doi: 10.2307/3644186

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 431-466. doi: 10.2307/2938462

McKenzie, D., & Rapoport, H. (2007). Network effects and the dynamics of migration and inequality: Theory and evidence from Mexico. *Journal of Development Economics*, 84(1), 1-24. doi: 10.1016/j.jdeveco.2006.11.003

Sipinen, J., Söderlund, P., & Bäck, M. (2020). The relevance of contextual generalised trust in explaining individual immigration sentiments. *European Societies*, 22(4), 456-479. doi:10.1080/14616696.2020.1762909

Sjaastad, L. A. (1962). The costs and returns of human migration. *Journal of Political Economy*, 70(5, Part 2), 80-93. doi:10.1086/258726

Todaro, M. P. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *The American Economic Review*, 59(1), 138-148.

Wallerstein, I. M. (1974). *The modern world-system: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. New York: Academic Press.

WHO (2020). *International organization for migration. World migration report 2020*. Rederived from <https://doi.org/10.18356/b1710e30-en>

